Každodenné jedlá – národné predsudky v reformnej dobe[1]

LÁSZLÓ KISS

Inštitút histórie, Filozofická fakulta Vysokej školy Karola Eszterházyho, Eger (Maďarsko)

Je známe, že na počiatku „národného obrodenia“ sa v Európe a v Uhorsku objavujú prvé etnografické a národopisné práce. V týchto spisoch sa vtedajší maďarskí a slovenskí bádatelia „národopisu“, resp. „národného charakteru“ pokúsili zozbierať charakteristické (pokladané za trváce alebo minimálne ťažko zameniteľné) črty, rozlišovacie vlastnosti, aby sa s pomocou nich pokúsili priblížiť a načrtnúť národný charakter, povahu, správanie, životný štýl vlastného alebo cudzieho národa. V ich prácach sa zväčša miešali ich reálne pozorovania, skúsenosti a výsledky vedeckého bádania so zdedenými predsudkami, zjednodušujúcim, generalizujúcim, stereotypným názorom, opovrhovaním iných národov a kultúr a ich vykresľovaním v čiernych farbách, intoleranciou.[2]

Nasledujúca štúdia sa opiera o primárne pramene, uhorské noviny, časopisy a knihy z reformnej doby. Na ich základe, bez nároku na úplnosť, sa pokúša rekonštruovať vo všeobecnosti negatívny a intolerantný postoj Maďarov v reformnej dobe voči Slovákom, ktorých nazývali „Tótmi“. Jej cieľom nie je predstaviť obraz, ktorý slovenská národnobuditeľská inteligencia vykresľovala o Maďaroch rovnako v čoraz negatívnejších rysoch.

Dnes už je takmer neznáme, že doboví maďarskí aj nemaďarskí autori, podobne ako ich európski súčasníci vytvorili krátke spojenie medzi jedlami, stravovacími návykmi „vlastného“, resp. „cudzieho“ národa a jeho národným charakterom. Aj tento jednostranný, stereotypný názor prispel k hodnotovej klasifikácii národov, resp. k jej formovaniu, opovrhovaniu inými národmi, posilňovaniu národnostného napätia a konfliktov v mnohonárodnostnom Uhorsku.[3]

Objavenie sa prvých národopisných prác v Uhorsku

K. Gy. Rumy sa už v roku 1817 dopracoval k zaujímavému záveru ohľadom jedla pri formovaní národného charakteru, resp. úlohy, ktorú pri tom zohráva. Vo svojej historickej práci skúmajúcej pôvod Gótov, Skýtov, Bulharov a Maďarov tvrdil, že Taliani a Rumuni (Valasi), resp. karpatskí Slovania a slovanské národy majú spoločný pôvod. Dôkazom ich príbuznosti je príbuznosť a podobnosť ich stravy! Taliani a Valasi totiž jedia stravu pripravenú z kukuričnej múky, slovanské národy zas obľubujú kašovité jedlá.[4]

Ján Čaplovič v roku 1822 vyjadril o Uhorsku svoj názor, že je „*...Európou v malom; lebo tu majú svoj domov takmer všetky európske národy, jazyky, vierovyznania, zamestnania, stupne kultúry a napokon aj životné štýly, mravy a zvyky.*“ Napriek premiešaniu si totiž každý jeden národ udržal „*vlastnú osobitosť, svoj osobitný životný štýl, svoje oso-*

[1] Táto štúdia je prepracovanou verziou rovnomennej prednášky, ktorá odznela na vedeckej konferencii usporiadanej dňa 14. novembra 2007 pri príležitosti „Dňa vedy“ na pôde Vysokej školy Karola Eszterházyho v Egri.

[2] Klasickým príkladom toho je *Völkertafel*, ktorý vznikol pravdepodobne na začiatku 18. storočia v Štajersku a ktorý krátko, pár slovami alebo výrazmi vykreslil charakter, dobré a zlé vlastnosti Španielov, Talianov, Nemcov, Angličanov, Švábov, Poliakov, Uhrov, Rusov a Turkov, resp. Grékov. Pozri: Az Európában található népek és tulajdonságaik rövid leírása. In: *História*, 1987, roč. 9, č. 1, s. 17.

[3] Výraz „reformná doba“ používame v jeho najširšom, kultúrnohistorickom zmysle, t. j. jej počiatok datujeme do poslednej štvrtiny 18. storočia.

[4] RUMI, Károly: Historiai visgálódások, és vélemények a′ Gothok, Scythák, Bolgárok és Magyarok′ eredetiről. In: *Tudományos Gyűjtemény*, 1817, 6. zv., s. 36-37

bitné zvyky a zamestnania."[5] Čaplovič chcel v prvom rade porovnať národy Uhorska z rôznych uhlov pohľadu. Gy. M. Szigeti sa však v roku 1828 zaoberal rozdielmi európskych národov. Východiskový bod svojho výskumu pregnantne zadefinoval: *„či odcudzujúce myšlienky v národoch neplodí životný štýl, či ich protikladný charakter, cítenie nespôsobuje klíma, výchova, jazyk, odev, kultúra, spôsob vlády, spoločenské jednanie a zákony, ktoré sú príčinou toľkých rozdielov medzi národmi.*"[6] Aj priekopnícka kniha (1847) J. Rónayho sa snažila s vedeckými nárokmi zodpovedajúcimi svojej dobe odhaliť a opísať národné charakterové črty európskych národov (Angličanov, Francúzov, Maďarov, Nemcov, Talianov, Rusov, Španielov).[7]

Ďalší bádatelia kládli podobne ako J. Čaplovič do centra svojich výskumov Uhorsko a jeho etniká. Cieľom týchto komparácií s cudzími národmi bolo rovnako zdôraznenie charakteristických čŕt maďarského národa. Zvlášť diferencovaným spôsobom skúmal maďarský národ zadunajský evanjelický pastor P. I. Edvi, ktorého L. Bartucz v roku 1936 označil za zakladateľa hungarológie. Vo svojej práci *„Miben áll a´ Magyar Nemzetiség?*" sa neuspokojil iba s vykreslením charakteristických čŕt národa v jednotlivcovi. *„V tejto otázke sa totiž domnievam, že by hľadanie podstaty národnosti iba v osobnom charaktere Maďara bolo priúzkou definíciou tejto idey.*" Vypracoval preto systém, ktorý bral na zreteľ 14 hľadísk. Popri národnom charaktere, jazyku, zákonoch, odeve a účese, hospodárení, výrobkoch, prírodnom bohatstve, ľudových sviatkoch, zvykoch, poverách atď. sa na poprednom piatom mieste nachádzali jedlá a nápoje.[8]

Podľa A. Mindszenthyho (1831), ktorý polemizoval s obrazom Maďarov u cudzincov, Maďar svojrázneho charakteru veľmi silno lipne na svojej rodnej zemi, zvykoch, jedlách, životnom štýle, národe a štáte. Opäť vidíme, že medzi šiestimi charakteristickými národnými črtami sa na ešte poprednejšie tretie miesto posúva obľuba maďarských jedál a nápojov v kontraste ku skromným cudzím jedlám.[9] Potraviny a s nimi súvisiace zvyky nasledovali hneď po spoločenskom živote, výchove a podnebí aj u J. Rónayho.[10]

Vplyv prírodných činiteľov na hospodárenie a stravovanie

Už európski vedci 18. storočia si boli na čistom s dôležitosťou prírodno-geografických pomerov, pôdnych a klimatických činiteľov pri formovaní stravovacích zvyklostí a jedál považovaných za národné. Tieto činitele totiž, okrem iného, definovali okruh kultúrnych plodín, ktoré sa dali pestovať, resp. okruh domácich zvierat, ktoré bolo možné chovať, čím podmienili aj výber každodenných jedál a nápojov.

Medzi jednotlivými regiónmi Uhorska boli aj z tohto hľadiska významné rozdiely. Práce J. Čaploviča, E. Fényesa a ich učených kolegov dobre vystihli rozdiely medzi prírodnými, hospodárskymi a klimatickými podmienkami nížinných a hornatých regiónov,

---

[5] CSAPLOVICS, János: Ethnographiai Értekezés Magyar Országról. In: *Tudományos Gyűjtemény*, 1822, 2. zv., s. 51-52. Tento vynikajúci vedec sa ešte vtedy viac-menej stotožňoval s vtedajším chápaním maďarského národa. V súlade s tým o Maďaroch napísal: *„Oni sú politicky vládnucimi kmeňmi, hlavným národom a nesúhlasím s tými, ktorí v Uhorsku hľadajú štyri hlavné národy, totiž: Maďarov, Slovanov, Nemcov a Valachov, keď je iba jeden jediný a iba z národnostného hľadiska je ich viac. Minimálne v politickom zmysle sa ostatní musia uspokojiť s termínom vedľajšieho národa*." CSAPLOVICS: Ethnographiai..., 3. zv., s. 52.

[6] SZIGETI, Gy. Mózses: Nemzeti Külömbségek. In: *Felső Magyarországi Minerva.* Júl 1828, roč. 4., 3. štvrťrok, zošit č. 7, s. 1770.

[7] RÓNAY, Jácint: Jellemisme… In: *Nemzetkarakterológiák. Rónay Jácint, Hugo Münsterberg és Kurt Lewin írásai*. HUNYADY, György (ed.). Budapest : Osiris, 2001, s. 51-224.

[8] ÚJVÁRY, Zoltán: *Kis folklórtörténet I.* Debrecen, 2000, s. 31, 35, 41.

[9] Hazafiui észrevétel. In: Sas 8. zv., 27. 12. 1831. Pest : Wigand Ottó sajátja, s. 132.

[10] RÓNAY: Jellemisme…, s. 52, 68-69.

Hornej a Dolnej Zeme, resp. medzi životným štýlom a jedlami Maďarov a Nemaďarov. Podľa Čaplovača „*sa u nás dajú nájsť znaky rôznych európskych klím. Slováka, Rusa* (Rusína, Ruténa, Ukrajinca – pozn. L. K.), *Srba, Valacha, Nemca, Žida, Cigáňa možno nájsť v každom kúte krajiny, ale samotný Maďar... má veľmi chladný vzťah k horám a chladnejším oblastiam, zdržuje sa iba na úrodnejších územiach, v teplejších požehnaných krajoch. Sotva sa dajú nájsť medzi horami s výnimkou podhoria Matry v Hevešskej stolici.*“[11]

Pre poľnohospodárstvo bolo naďalej charakteristické pestovanie obilia a živočíšna výroba. Osevná plocha štyroch hlavných obilnín (pšenica, raž, jačmeň, ovos) sa prispôsobovala pôdnym a klimatickým podmienkam. Najdôležitejším pekárenským a tržným produktom bola pšenica, ktorá sa pestovala najmä v centrálnych, teplejších a úrodnejších častiach krajiny obývaných Maďarmi. (Čo neskôr zohrá dôležitú úlohu.)

E. Fényes nazval raž „*najobľúbenejšou oziminou Slovákov*“. Toto v porovnaní s pšenicou nenáročnejšie obilie sa spolu s prosom, pohánkou a ikricou[12] urodilo najmä v klimaticky chladnejších severozápadných stoliciach (Orava, Liptov, Trenčín, Zvolen, Nitra, Tekov, Turiec, Spiš atď.).[13]

Na ústupe boli pohánka a proso (pokladané za obilie okrajových území s nepriaznivejšími podmienkami), ktoré mali nízku výnosnosť. „*Pohánku (tatarka, hajdina), ktorá je z hľadiska macošskejších regiónov neoceniteľným darom prírody, pôvodný Maďar dodnes takmer ani podľa mena nepozná, s výnimkou Šomoďskej stolice... Skutočnou domovinou pre ňu je v našej krajine Horná zem, západná časť Mošonskej, Šopronskej a Vašvárskej stolice a Chorvátsko.*“ Omastená pšenná kaša je obľúbeným jedlom rovnako Maďarov aj Slovanov.[14] Dvomi najdôležitejšími kŕmnymi obilninami bol jačmeň a ovos. Tieto taktiež siali na klimaticky chladnejších a chudobnejších pôdach severných stolíc. „*Chudobní oravskí Slováci, podkarpatskí Rusíni, trenčianski horniaci, rovnako ako biharskí a hevešskí Maďari sejú vo veľkom množstve ovos, ... robia tak z nevyhnutnosti, kvôli studenému podnebiu a macošskej pôde...*“, ako to konštatuje E. Fényes.[15]

Kukurica a zemiaky pokladané za nové plodiny pokračovali v dynamickom rozširovaní svojich pestovateľských plôch. Kukurica, ktorá bola predovšetkým krmivom pre chov ošípaných, sa s výnimkou vysokých horských polôh pestovala všade. Pre niektoré národy sa však stala základnou potravinou: „*Pestovanie kukurice je najmódnejšie vo východnej a južnej časti krajiny, lebo Valasi a Rusíni takmer výlučne, Srbi a Chorváti zas z veľkej väčšiny si svoj sladký chlieb a koláč upečený z kukuričnej múky cenia viac ako ten najvoňavejší pšeničný chlieb.*“[16] Kukurica bola pokladaná za základnú potravu aj v Sedmohradsku a vo východnom a severovýchodnom Uhorsku. L. Kővary charakterizoval v roku 1847 spôsob života Valachov (Rumunov) takto: „*Ich spôsob života je veľmi jednoduchý, kukuričná múka im vystačí na chlieb aj cesto, popritom trochu kapusty, cibule a nakladaného cesnaku – to je ich veľmi chutný pokrm, rovnako ako aj fusuľka* (fazuľa – L. K.). *Obľubujú pastierstvo. Vinič nepestujú.*“[17] Zemiaky sa stali dôležitou potravinou nahrádzajúcou chlieb najmä v severouhorských stoliciach a niektorých čas-

[11] CSAPLOVICS: Ethnographiai Értekezés..., 4. zv., s. 21-22.
[12] Raž horská (pozn. prekl.).
[13] FÉNYES, Elek: *Magyarország leírása. I. rész. Magyarország általánosan.* Pesten : Nyomtatott Beimelnél, 1847, s. 51, 30-31.
[14] Tamže, s. 52.
[15] Tamže.
[16] Tamže.
[17] KŐVÁRY, László: *Erdélyország statistikája*. 1. zv. Kolozsvár, 1847, s. 189.

tiach Sedmohradska najviac postihnutých hladomorom. Popri ovse *„sú zvyčajným chlebom chudobného oravského človeka zemiaky; keď sa však tieto dve plodiny kvôli nepriazni počasia neurodia, potom na Oravu doľahne hlad...“*[18] U E. Fényesa sa tiež môžeme dočítať, že *„na zemiaky hľadel Maďar dlho s pohŕdaním, ale páni ich už niekoľko desaťročí pestujú na rozsiahlych plochách ako potravu určenú tak pre ľudí ako i pre zvieratá, ale aj na pálenie a výrobu škrobu.“*[19]

V živočíšnej výrobe stále dominoval tradičný voľný chov. Dobytok, kone, ovce sa držali zvyčajne po celý rok pod holým nebom. Nanajvýš v zime bolo pasenie dopĺňané prikrmovaním v stajniach a košiaroch. V živočíšnej výrobe na Dolnej zemi panovali rôzne pomery. Podľa anonymného prispievateľa *„Társalkodó“* (1840) sa dobytok v okolí Kecskemétu *„na jar, v lete aj na jeseň pasie na viacerých verejných pasienkoch, v zime je zas sčasti ustajnený, sčasti ponechaný pod holým nebom.“* Stavy zvierat na kecskemétskej puste a verejných pasienkoch odhadoval na 2000 kusov dobytka, 1000 koní a 80 000 oviec. *„Počet ošípaných je ťažké určiť... Pravda je taká, že nielen každý hospodár, ale aj želiar, dokonca aj kopaničiar za rok odchová počnúc jedným, aj 10 až 12 kusov... a od srbských hraníc sem každoročne priženú 2000 kusov mangalíc, zvyšok chovajú samotní obyvatelia.“*[20] V severných a východných stoliciach krajiny sa udomácnilo ovčiarstvo a s tým súvisiaca produkcia syra a bryndze. E. Fényes na margo Zvolenskej stolice poznamenal: *„Živočíšna výroba v tejto stolici si zasluhuje zmienku ohľadom ovčiarstva, ktoré je veľmi rozšírené a zaujíma prvé miesto v hospodárstve stolice... Až v máji alebo v júni sa zvykli vyhnať ovce na hole, kde zostávajú až do neskorej jesene.“*[21] V centrálnych a južných častiach Hornej zeme boli rožný dobytok, ovce aj ošípané rovnako obľúbenými úžitkovými zvieratami.

Odlišné jedlá – rozdiely v hodnotení etník

Súdobá maďarská mienka v súlade s európskou praxou bola náchylná tieto poľnohospodárske, chovateľské a stravovacie rozdiely zjednodušene zovšeobecniť a tým aj prekrútiť. Nebolo zriedkavé, že k jednotlivým národom žijúcim v krajine priradili zopár jedál pripravených z kvalitnejších alebo chudobnejších obilovín. *„Nemec dobrú žemľu má, // na chlieb si maďarské ústa žiada; // Slovák dobrý posúch má, // že niet lepšieho názor má.“*[22]

Taktiež P. I. Edvi sa domnieval, že *„maďarský chlebík (z Pápy, Rábu, Komárna) má sotva páru pod slnkom.“*[23] Taktiež J. Čaplovič sa, hoci o niečo umiernenejšie, predsa len vyjadroval stereotypne: *„Ako je Slovák živý mliekom, múkou, zemiakmi, pálenkou, tak je Maďar pšeničným chlebom, mäsom, vínom; Šváb zemiakmi, pivom; Chorvát kašou, pálenkou; Rusín, Valach a Srb kukuricou, fazuľou, pálenkou; Cigán zdochlinou; napokon Žid si asi žije najbiednejšie, lebo je živý takmer iba červenou cibuľou a čírym vzduchom.“*[24] Tieto rozdiely podľa neho pochádzali z toho, že *„Maďar si zaseje pšenicu pre seba, kukuricu pre zviera; Šváb si zaseje raž a posadí zemiaky; Slovák ovos, Valach a Rusín kukuricu pre seba aj pre zviera; Srb fazuľu a kukuricu; Cigán nič a Žid sa iba*

[18] FÉNYES, Elek: *Magyarország leírása II. rész. Magyarország részletesen.* Pesten : Nyomtatott Beimelnél, 1847, s. 145.
[19] FÉNYES: *Magyarország leírása. I. rész...*, s. 53.
[20] Kecskemét, a′ mint van. In: *Társalkodó*, 9. roč., č. 20 zo 7. 3. 1840, s. 78.
[21] FÉNYES: *Magyarország leírása II. Rész...*, s. 160.
[22] A′ Búza Kenyér. (J. D.) In: *Hasznos Mulatságok*, 1829, I. polrok, č. 41, s. 322.
[23] ÚJVÁRY: *Kis folklórtörténet I...*, s. 42.
[24] CSAPLOVICS: *Ethnographiai Értekezés, 4. zv...*, s. 47.

zobďaleč pozerá a za peniaze od všetkých kúpi hotové produkty.“[25]

Tieto rozdiely v plodinách a obilných potravinách sa transformovali do etnických hodnotových rozdielov obyvateľstva krajiny. Stali sa analógiou ku kontrastom ako bohatstvo – chudoba, dostatok – núdza, sloboda – poddanstvo, aby sa napokon stali základom pre vymedzenie Maďarov voči Nemaďarom! Aj takto sa posilňovalo stereotypné zmýšľanie plné predsudkov.

Tento spôsob uvažovania samozrejme nebol typický iba pre Maďarov a nebol ani nijakou novinkou. Existoval už pred mnohými desaťročiami. Prvá maďarská učebnica I. Losontziho „*Magyar-országnak Kis-Tüköre…*” bola vydaná v roku 1777. Oravská stolica v nej bola charakterizovaná nasledujúcim ľahko zapamätateľným štvorverším: „*Poľsko susedom Oravskej stolice je, // kde Orava, Kubín, Veličná so svojimi pôdami je. // Tu bývajú Slováci so svojím potomstvom. // A žijú si v chudobe so svojím ovseným chlebom.*”[26]

V spojitosti s Oravskou stolicou aj 1. zošit „*Nemzeti Encyclopaedia...*” zdôrazňuje predovšetkým zlé poľnohospodárske podmienky v stolici a chudobu jej obyvateľov. „*Hlavnou plodinou Oravy sú ovos a zemiaky; s ovsennej múky si títo chudobní ľudia pečú chlieb, zemiaky však majú vynikajúcej kvality... V severnej časti stolice pestujú veľa kriky alebo ikrice... Pšenica a raž dozreje iba v južnej časti stolice. Obyvatelia vo veľkom pestujú aj pohánku.*” Z väčšej časti sú to Slováci.[27]

Niet divu, ak sa 17 rokov pred tým aj A. Mindszenthy domnieval, že dolnozemský Maďar, ktorý je vďaka mastným jedlám a dobrým vínam plný života, „*nemôže prijať za svoju vlasť akýkoľvek chudobný úhor vhodný akurát na pestovanie zemiakov.*“[28]

Tieto maďarské názory z reformnej doby odzrkadľovali silný dolnozemsko-centristický pohľad. V roku 1847 sa to snažil vyvážiť a vziať pod ochranu aj hornozemský život I. Bloksay. „*Dolnozemského človeka by sa dalo ľahko získať pre hornozemský život, márne by sme však horniakovi vykresľovali raj na rovinách našej Dolnej zeme.*“ Príslušník hornozemskej honorácie si Dolnú zem predstavuje ako Kamčatku.[29]

Tieto protiargumenty však zväčša ostali bez ohlasu. I. Ordódi v 50-tych rokoch 19. storočia písal o horniakoch z Trenčianskej stolice už takmer so súcitným pohŕdaním. Od týchto Slovákov sú totiž ešte aj slovenskí obyvatelia Oravskej, Liptovskej a Zvolenskej stolice oveľa čistotnejší a majetnejší, „*hoci na ich poliach sa okrem ovsa, jačmeňa a zemiakov nič neurodí. Potrava horniaka je veľmi chudobná, kým sa im urodili zemiaky, potom ich strava pozostáva iba z nich a kapusty; chlieb sa nenájde v dome ani toho najmajetnejšieho horniaka. Veľmi však obľubujú pálenku, vďaka ktorej človek u nich môže čokoľvek dosiahnuť.*“[30]

V poézii S. Petőfiho sa synonymom protikladu hory – rovina stali protiklady poroba – sloboda, resp. chudoba – bohatstvo. Vo svojej básni „*Alföld*“ napísal: „*Čo by mi mali hovoriť // tieto temné smrečiny divokých Karpát? // Doma som tam dole na šírošírých rovinách, // môj svet je na Dolnej zemi; // Z väzenia sa tu vyslobodila moja nespútaná duša, // len čo zbadala nekonečnú rovinu.*“[31] Keď sa básnik v roku 1847 zdržiaval

---

[25] CSAPLOVICS: *Ethnographiai Értekezés, 6. zv...*, s. 88.

[26] *Magyar-Országnak Kis-Tüköre… IV. rész.* Posonyban : Nyomtattatott Landerer Mihály′ költségeivel, és betűivel, 1777, s. 38.

[27] *Nemzeti Encyclopaedia avvagy Magyarország és Erdélynek állam-, földrajzi és történeti nevezetességei, szótár alakban.* 1. zošit. Vállas Antal (ed.). Pesten : Hartleben Konrád Adolf tulajdona, 1848, s. 101.

[28] MINDSZENTHY, Antal: Hazafiui észrevétel. In: *Sas. Vegyes tárgyu iratok.* 8. zv. Pesten : Kiadta Thaisz András. Wigand Otto sajátja., 1831, s. 132.

[29] Felföld és Alföld társaséleti szempontból tekintve. In: *Pesti Divatlap*, 21. okt. 1847, 2. polrok, č. 43, s. 1363.

[30] *Vasárnapi Újság* 1854-1860, s. 2.

[31] PETŐFI, Sándor *Összes költeményei I.* Budapest : Szépirodalmi, 1978, s. 163.

v Prešove, do svojho denníka si zaznamenal: *„Vo všeobecnosti sa dá povedať, že ako som sa približoval ku Karpatom, tým viac poroby som badal. Vtedy popustím uzdu svojej fantázii a nechám svoju dušu zletieť na roviny mojej rodnej zeme, kde dôstojnosť človeka má pyšne vztýčenú hlavu aj v tej najnižšej chalúpke. Ach, ty Horná zem! Či sa tvoje bralá týčia k nebesiam iba preto, aby vynikla zhrbenosť tvojich obyvateľov?...*“[32]

Tento básnik so slovenským pôvodom a sociálnym cítením si nevšímal iba porobu Slovákov, ale aj ich biedu: *„Ani ty si sa však Uhorsko moje, // domovina moja, kuchárom nenarodila! // Časť si nedopiekla, // inde prepiekla. // Kým na jednej strane sú tvoji obyvatelia šťastní, // zadúšajú sa tu blahobytom: // inde mrú hladomorom, // mnoho tvojich synov v hroboch predčasne spočíva.*“[33]

Takéto a podobné protiklady o slovenskom národe, hoci boli vyslovené v dobrej vôli, konzervovali zjednodušený a stereotypný obraz. Reálne existujúcu biedu v Oravskej stolici a niekoľkých ďalších severných stoliciach, ako aj tamojší spôsob života, stravovacie a iné zvyklosti, ktoré sa tak líšili od spôsobov a zvykov Maďarov, zovšeobecnili pre celý hornouhorský slovenský etnický región. Nebrali pritom na zreteľ, že ani v hornouhorských stoliciach nepanovala iba bieda, rovnako ako ani maďarské, najmä poddanské obyvateľstvo krajiny nežilo v blahobyte a bohatstve. Naopak! V rámci jednotlivých stolíc existovali veľké rozdiely, najmä medzi úrodnejšími dolinami, pahorkatinami a pustými, chladnými horami.

Učebnica I. Losontziho si pri opise Turčianskej stolice všimla popri biede aj blahobyt: *„Vysoké hory hľadia na Turčiansku stolicu, // na háje okolo Svätého Martina, Blatnice, Štubne, // kde si Slovák opatruje svoju poživeň, // chová ovce, prasce, z čoho štedré výnosy má.*“[34]

Aj južnejšie položená Gemerská stolica ukazovala dve tváre. Podľa F. Thomku jej severná časť *„má svojské pomenovanie, a to* ***Pohronie****. O čo je táto dolina rozprávkovejšia, o to je aj neúrodnejšia. Súčasťou lánov tu je iba ovos, pohánka a zemiaky... Pestujú aj obilie, úroda z neho však zriedka vynahradí vynaloženú námahu úbohého roľníka.*“[35] Tento názor podporila aj už citovaná *„Nemzeti Encyklopaedia...*“: *„Gemer patrí medzi chudobnejšie stolice“*, kde *„obyvatelia dopestujú iba veľmi málo raže, zato viac ovsa a pohánky. Obyvatelia hornatejších regiónov zvyčajne pestujú iba raž; pšenica dozreje iba na niekoľkých rovinách. Slováci si preto vypomáhajú zemiakmi a ovsom. V okolí Putnoku sa však rovnako nájde aj kukurica.*“[36] Putnocký okres a južné časti Gemerskej stolice boli o niečo bohatšie. Neznámy autor cestopisu *„Utazás a' Magyarhon' szebb részein*” (1838) napísal: *„Daňoví poplatníci z Gemeru sú bohatší od všetkých ostatných stolíc.*“[37] A pokračoval konštatovaním, že stolica *„má osobitne dobrú polohu pre chov dobytka, na jej poliach sa dopestuje tá najkrajšia pšenica; má trojaký ľud: dobrí Maďari, poloveckí Maďari a Slováci.*“[38]

Ďalší cestopis, ktorý bol publikovaný v roku 1838 v *„Társalkodó*“ na pokračovanie pod názvom *„Egy forduló Zólyom, Liptó, Árva 's Thúrócz megyékben*”, sa rovnako usiloval o vyvažovanie jednostranností. Pritom však anonymný autor skĺzol do druhého extrému. Liptovskú stolicu rovno označil za *„uhorské Švajčiarsko*“. Neprestajne obdivoval

[32] PETŐFI, Sándor: *Útirajzok*. Budapest : Helikon, 1987, s. 12.
[33] Citované podľa: STEINERT, Ágota: Utószó. In: PETŐFI: *Útirajzok*, s. 64.
[34] *Magyar-Országnak Kis-Tükö*re…, s. 39.
[35] Garam-völgye. In: PALÁDY-KOVÁCS, Attila: *A nemzetiségek néprajzi felfedezői*., Budapest : Akadémiai, 2006, s. 165-166.
[36] *Nemzeti Encyclopaedia*… 6. zošit, s. 645.
[37] *Társalkodó*, 9. marec 1839, č. 20, s. 77.
[38] Tamže, s. 78.

dobre obrobené polia, lúky a pasienky Liptákov. Za osobitne úrodné pokladal najmä Považie: *„čisté vlny sa hadia po takých rozkvitnutých a voňavých lúkach, aké by sa dali nájsť iba na jar v okolí Florencie; v Uhorsku by sme podobné lúky sotva našli, ale ani takého medu, mlieka, masla a syra ako je liptovský už u nás niet.“*[39] Turiec opisuje ako *„nádhernú záhradu obkolesenú horami. V okolí Svätého Martina som videl mnoho krásnych pšeničných lánov a aj keď možno inde platí, že táto zem je neúrodná, v povodí Turca to teraz neplatí, lebo tu nielen pšeničné, ale aj ostatné lány sa ukazujú byť najkrajšie. Videl som tu rovnako pekné zemiaky, hrach, šošovicu, kapustu, ľan a konope ako v Liptove okolo Váhu: krajšie sa nedajú nájsť ani okolo Pešti.* ***Aký problém teda majú dolnozemci s dobrou Hornou zemou*** (zvýraznil L. K.), *kde usilovnosť domácich aj dvojnásobne vynahradí nepriazeň podnebia? Nech to vyznie nespravodlivo, ale aj priemysel je onakvejší u horniakov!“*[40]

Aj I. Bloksay v *„Pesti Divatlap“* ostro útočil na dolnozemsko-centristické uvažovanie a myslenie. V roku 1847 napísal: *„Kto pozná časť našej domoviny volanú Dolnou zemou... a Hornú zem zas iba ako „krajinu ovseného chleba a pestovateľov zemiakov“*, môže sa dopustiť mnohých omylov. *„Dolniak prosíkavo spomína svoju čistú pšenicu, repku, čriedu, žírnu pastvinu a z radosti nad tým sa pustí do výsmechu, lebo verí, že jeho hornozemský rodák sa iba handrami prikrýva a stravuje ovseným chlebom so zemiakmi.“*[41] Pritom situácia nie je takáto.

Takéto triezve slová však nedokázali vyvážiť čierno-biely náhľad a čoraz netolerantnejšie myslenie typické rovnako pre nacionalistické maďarské, ako aj slovenské uvažovanie. Podceňovanie a pohŕdanie slovanským/slovenským národom a národnými hodnotami vyvoláva hnev slovenskej národnobuditeľskej inteligencie. Maďarov hanobiace veršíky a pamflety zas prilievali ďalší olej do ohňa. Naďalej podnecovali aj bez toho silnejúce protimaďarské, resp. protislovanské/slovenské nálady.

Niet teda divu, že aj v reformnej dobe ostalo populárnym staré príslovie urážajúce Tótov/Slovákov: *„Slovák (Tót) nie je človekom, palica nie je zbraňou, kaša nie je jedlom“*![42] Maďar totiž, pokiaľ mohol, jačmeň, ovos atď. nekonzumoval a opovrhoval ním. Používal to na kŕmenie zvierat. Pšenicu, obilninu nazývanú „životom“ a chlieb, pečivo atď. upečené z pšeničnej múky pokladal za „pokrm hodný človeka“. Tým sa zrodil stereotyp, že proso, jačmeň, ovos je krmivo pre zvieratá, a teda Tóti, ktorí jedia z týchto krmovín pripravený chlieb, kašu, posúch, nepatria medzi ľudí!

Preklad: Imrich Nagy.

---

[39] *Társalkodó*, 1838, 7. roč., č. 70, s. 274-275.
[40] Tamže, č. 71-72, s. 282.
[41] BLOKSAY, István: Felföld és Alföld társaséleti szempontból tekintve. In: *Pesti Divatlap*, 21. október 1847, 2. polrok, č. 43, s. 1361.
[42] Evanjelický duchovný M. Koszecz ešte aj v roku 1841 napísal, že *„Slovania našej domoviny by sa chceli radšej nazývať Slovanmi ako Tótmi, dokonca si to aj želajú“*, dúfajú totiž, že by sa tak slovo „Tót“ vytratilo z literatúry a verejného života, čím by vymizlo aj to bezbožné príslovie: *„a tót nem ember...“*! KOSZETZ, Mátyás: Még valami a magyarországi szlávok magyarosítása s magyarosodása ügyében. In: *RAPANT, Daniel: Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. Diel druhý. Dokumenty*. V Liptovskom Svätom Mikuláši: Nákladom spolku Tranoscius, 1943, s. 149.